

УДК 347.4:347.7

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.1.7>

КРИВОШЕЇНА І.В., СТАРОВІТ О.М.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ І ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ НА ТВОРИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА, СТВОРЕНІ ЗА ЗАМОВЛЕННЯМ

THE FEATURES OF SHARING AND REALIZATION OF RIGHTS FOR WORKS OF ART MADE UNDER ARTIST COMMISSION AGREEMENT

Стаття присвячена питанням розподілу і здійснення прав на твори образотворчого мистецтва, які можуть бути створені за договором про створення за замовленням і використання об'єктів інтелектуальної власності. Дана договірна конструкція закріплена в Цивільному кодексі серед правочинів на підставі яких можливе розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Крім того, окремі питання розподілу прав на об'єкти авторського права, створені за замовленням, закріплені нормами спеціального закону в цій сфері, а саме в законі України «Про авторське право і суміжні права».

Більшість об'єктів інтелектуальної власності, що створюються за договором про створення за замовленням і використання об'єкта інтелектуальної власності, відносять до групи об'єктів авторського права. Одним із важливих об'єктів є саме твори образотворчого мистецтва, до яких відносяться скульптура, картина, малюнок, гравюра, літографія, твір художнього дизайну (у тому числі сценічного дизайну, накреслення (дизайну) шрифтів) тощо.

Дана стаття має на меті дослідити питання реалізації прав, що можуть залишитись за автором або перейти до замовника, саме щодо творів образотворчого мистецтва, створених за замовленням. В науковому дослідженні окрема увага присвячується особливим правам встановленим законодавством, а саме питанням щодо права доступу до твору образотворчого мистецтва, права слідування, яке закріплене як на рівні Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, так і на рівні вітчизняних норм законодавства. Крім того, в статті досліджуються питання охорони прав особи, що зображена у творі образотворчого мистецтва.

Окрему увагу приділено обов'язку, що встановлений ч. 2 ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права», а саме власникові матеріального об'єкта, в якому втілено оригінал твору образотворчого мистецтва, не дозволяється руйнувати цей об'єкт без попереднього пропонування його авторові твору за ціну, що не перевищує вартості матеріалів, витрачених на його створення.

Визначається, що коло прав, що залишаються за автором твору образотворчого мистецтва, у випадку його створення за замовленням не обмежується лише правами визначеними ст. 11–12 закону України «Про авторське право і суміжні права», оскільки за автором, крім класичних авторських прав, також залишається право доступу до твору та право слідування.

Ключові слова: об'єкти авторського права, договори в сфері інтелектуальної власності, твори образотворчого мистецтва, договір про створення за замовленням, право доступу, право слідування, права автора.

The article is dedicated to the questions of distribution and realization of the rights on works of art created under artist commission agreement. This agreement is regulated under Civil Code of Ukraine and is one of the agreements aimed to use and disposition of intellectual property rights, which is possible only at the creation of effective mechanism

© КРИВОШЕЇНА І.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

© СТАРОВІТ О.М. – PhD, асистент кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

to protect this rights. Furthermore, some certain issues on distribution and realization of copyright rights fixed in special law in this sphere, in the Law of Ukraine “On copyright and related rights”.

The author can transfer the right to another, or he can grant licences to others, permitting them to do some or all of the acts restricted by copyright in relation to the work. The variety of copyright rights is quite wide.

The majority of intellectual property objects, which are created under artist commission agreement, are the objects of copyright. One of the important copyright objects are works of art. According to the special Ukrainian copyright act works of art is a diverse one and includes several different types of works, such as sculpture, painting, drawing, printmaking, lithography, art design (including stage design, type design) etc.

The purpose of this article is to research peculiarities of copyright rights, which can remain by author or be transferred to customer, on works of art made under artist commission agreement. In the scientific research special attention is dedicated to the special rights regulated by law, such as resale right, which is enshrined in Berne Convention on the protection of literary and artistic works and in Ukrainian legislation. Furthermore, article researches the issues of protection of the right of the person depicted in the work of art.

Special attention is devoted to the obligation established in the Ukrainian Law “On copyright and related rights” according to which the owner of the physical object of work of art is not allowed to destroy such an object without preliminary proposal to the author to redeem it by the price, which does not exceed material cost spent on creation of the work of art.

Article defines that the range of rights that remain for the author of work of art made under artist commission agreement is wider than the classical rights laid down by the articles 11–12 of Ukrainian Law “On copyright and related rights”, and include the right of access and resale right.

Key words: *objects of copyright, intellectual property agreements, works of art, artist commission agreement, right of access, resale right, authors rights.*

Вступ. Актуальність досліджуваної теми обумовлена особливою природою творів образотворчого мистецтва, як об’єктів авторського права. Питанням правової природи договору про створення за замовленням і використання об’єктів інтелектуальної власності присвячені роботи таких відомих вітчизняних науковців як Бажанов В.О., Глотов С., Дмитренко В.В., Кохановська О.В., Криволапов Б.М., І.Є. Якубівський та інші. Однак позиції щодо особливостей розподілу і здійснення прав на твори образотворчого мистецтва, створені за замовленням, не знайшли свого наукового розкриття. Саме тому питання окремих прав як-то право доступу, право слідування, охорони прав фізичної особи зображеної у творі образотворчого мистецтва потребують додаткового наукового дослідження.

Постановка завдання. Стаття спрямована на дослідження особливостей виникнення і здійснення прав інтелектуальної власності на особливий об’єкт авторського права, твори образотворчого мистецтва створені за замовленням, також на розгляд окремих питань пов’язаних із закріпленими законодавством прав автора, а саме права слідування, права доступу, та обов’язку власника матеріального втілення твору не руйнувати такий об’єкт.

Результати дослідження. Одне із ключових місць серед об’єктів авторського права займають твори образотворчого мистецтва. Закон України «Про авторське право і суміжні права» [1] в ст. 1 розкриває категорію творів образотворчого мистецтва через перелік об’єктів, що до них відносяться, а саме: скульптура, картина, малюнок, гравюра, літографія, твір художнього дизайну (у тому числі сценічного дизайну, накреслення (дизайну) шрифтів) тощо. Надати універсальне визначення творам образотворчого мистецтва не є можливим у зв’язку із різними формами вираження задуму автора в таких творах, крім того розвиток комп’ютерних технологій та інформаційного суспільства в цілому призводить до виникнення нових можливих форм об’єктизації творчого задуму автора.

Особливістю творів образотворчого мистецтва, як об’єктів авторського права, є їх тісний зв’язок з матеріальним носієм, в якому втілено ідею автора. Оригінали таких творів, в більшості випадків, створюються в одному екземплярі, саме тому питання розмежування права власності та прав інтелектуальної власності, їх реалізації, дотримання прав автора є вкрай важливими.

Охорона та розподіл прав на такі об'єкти має свої особливості, що пов'язано з унікальним характером роботи кожного митця, адже в сфері мистецтва існує суттєва різниця між оригіналом твору та його копією. Також необхідно враховувати, що створивши твір образотворчого мистецтва, в тому числі і при виконанні договору про створення за замовленням, автор втрачає зв'язок з матеріальною формою втілення твору, тому питання належної охорони прав авторів не викликає заперечень.

Цивільне законодавство на сьогодні визначає спеціальну договірну конструкцію на підставі якої об'єкти інтелектуальної власності можуть бути створені за замовленням. Нормативне закріплення договору про створення за замовленням і використання об'єкта інтелектуальної власності знайшов у ст. 1112 Цивільного кодексу України. Більшість таких договорів укладається саме щодо створення об'єктів авторського права. За своєю суттю договори про створення за замовленням, предметом яких виступає твір образотворчого мистецтва, спрямовані на створення і отримання матеріального об'єкта, в якому відображається творчий задум автора за вимогами встановленими замовником.

Розглядаючи питання створення творів образотворчого мистецтва за замовленням варто зупинитись на окремих законодавчих положеннях. Так відповідно до ч. 3 ст. 1112 Цивільного кодексу України [2] оригінал твору образотворчого мистецтва, створеного за замовленням, переходить у власність замовника. При цьому майнові права інтелектуальної власності на такий твір залишаються за автором, якщо інше не встановлено договором або законом. Аналогічні положення містяться в ст. 15 закону України «Про авторське право і суміжні права». Положення ч. 3 ст. 1112 Цивільного кодексу корелюються з загальним правилом встановленим ст. 419 ЦКУ відповідно до якого право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать один від одного. Закон України «Про авторське право і суміжні права» закріплює за своєю суттю аналогічне правило – авторське право і право власності на матеріальний, електронний (цифровий) об'єкт, в якому втілено (зафіксовано) твір, не залежать одне від одного. Відчуження матеріального, електронного (цифрового) об'єкта, в якому втілено (зафіксовано) твір, не означає передання (відчуження) майнових прав на твір і навпаки. Закріплення норм в такому вигляді видається логічним, оскільки для замовника істотною цінністю становить саме оригінал створеного твору і замовник не має на меті використання твору образотворчого мистецтва саме як об'єкт авторського права.

У випадку, якщо договором про створення за замовленням твору образотворчого мистецтва передбачено перехід майнових прав до замовника, варто враховувати момент переходу таких прав. Відповідно до ч. 4 ст. 440 Цивільного кодексу України майнові права інтелектуальної власності на твір, створений за замовленням, переходять до замовника з моменту створення твору у повному складі, якщо інше не передбачено договором чи законом.

Розглядаючи питання приналежності прав інтелектуальної власності на твори образотворчого мистецтва та перехід права власності на матеріальну форму його втілення до замовника, зазначимо, що в науковій літературі можна зустріти позицію відповідно до якої якщо замовника цікавить лише набуття права власності на матеріальний носій, то такі відносини мали б опосередковуватись договором підряду, а не договором про створення за замовленням і використання твору. В цьому разі замовник набуває право власності на такий матеріальний носій, а всі майнові права на твір, що втілений у ньому, залишатимуться за автором [3, с. 32]. Зазначимо, що норми законодавства дають можливість зробити висновок про певну диспозитивність формулювання, що дає сторонам можливість відступити від закріплених положень щодо приналежності майнових прав саме автору. Така ситуація може виникнути у зв'язку із бажанням замовника в майбутньому використати такий об'єкт авторського права надавши йому іншої форми. У зв'язку із розвитком технологій способи використання можуть мати цифрову форму, що вимагатиме існування майнових прав для використання твору образотворчого мистецтва саме у замовника.

Окремо звернемо увагу на нові положення, що знайшли своє закріплення у ч. 4 ст. 15 ЗУ «Про авторське право і суміжні права», яка дозволяє замовнику вносити зміни до твору створеного за замовленням, якщо інше не передбачено самим договором. Вважаємо що дана норма не може бути застосована до такого об'єкта як твір образотворчого мистецтва, адже скульптура або картина, як і інші об'єкти що відносяться до творів образотворчого мистецтва, складають єдиний творчий задум автора і є по суті неподільними речами. В той час як зазначене право може бути застосовано, наприклад, до літературних творів, які можна супроводжувати ілюстраціями, передмовами, післямовами тощо, не вносячи змін до основного змісту твору.

Також зупинимось на охороні прав особи, що зображена у творі образотворчого мистецтва, адже замовник, наприклад, може замовити написання свого портрету або портрету іншої особи.

Відповідно до ст. 308 Цивільного кодексу України фотографія, інші художні твори, на яких зображено фізичну особу, можуть бути публічно показані, відтворені, розповсюджені лише за згодою цієї особи, а в разі її смерті – за згодою їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер. Таке право відноситься до особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, однак має вплив на реалізацію авторських прав. Ч. 2 ст. 308 ЦКУ встановлює правило за яким якщо фізична особа позувала авторові за плату, фотографія, інший художній твір може бути публічно показаний, відтворений або розповсюджений без її згоди. Виникає питання чи матиме право замовник у випадку написання портрету третьої особи, наприклад з фотографії, в подальшому реалізовувати надані йому права. Вважаємо, що така ситуація можлива, але лише за умови дотримання особистих немайнових прав фізичної особи зображеної у творі образотворчого мистецтва.

Окрему увагу варто приділити праву доступу до твору образотворчого мистецтва, що закріплено ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Так автор має право вимагати від власника матеріального об'єкта, в якому втілено оригінал твору образотворчого мистецтва, доступ до свого твору з метою його відтворення (фотографування, виготовлення примірників твору, переробок тощо), за умови що це не порушує законні права та інтереси власника цього об'єкта. Власник матеріального об'єкта, в якому втілено оригінал твору образотворчого мистецтва, не має права відмовити автору в доступі до твору без достатніх підстав. При цьому власник матеріального об'єкта не зобов'язаний здійснювати його доставку авторові. В юридичній літературі існують різні позиції щодо правової природи такого права. Частина науковців його відносить до немайнових прав, адже суть майнових прав автора полягає в тому, що від дозволу за їх використання можна отримати економічну вигоду, але є очевидним що право доступу не має майнового характеру і не може передаватись іншим особам [4, с. 49]. Підтримаємо позицію науковця Глотова С. відповідно до якої право доступу застосовується лише до випадків, коли має місце відчуження автором речі, в якій втілено твір. У випадках, коли майнові авторські авторські права разом із правом власності на річ переходять до набувача, право доступу через його мету – для використання для відтворення – застосованим бути не може [5, с. 146].

Наступне право до якого варто звернутись в контексті творів образотворчого мистецтва це право слідування. Зазначене право було введено в Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів в 1948 році. Відповідно до ст. 14 Конвенції щодо оригіналів творів мистецтва і оригіналів рукописів письменників і композиторів автор, а після його смерті особи або установи, уповноважені національним законодавством, користуються невідчужуваним правом часткової участі в кожному продажу твору, що йде за першим його відступленням, здійсненим автором твору. При цьому така охорона може бути витребувана в будь-якій країні Бернського Союзу, за умови, коли законодавство країни, до якої належить автор, це дозволяє, і в обсязі, що допускається законодавством країни, в якій витребується ця охорона [6]. Таке право надається автором творів ст. 448 Цивільного кодексу України та ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права». При цьому норми обох нормативних актів визначають, що автор має невідчужуване право на одержання справедливої винагороди, як частки відрахувань від кожного продажу оригіналу такого твору, наступного за продажем оригіналу, здійсненим автором. Ст. 655 Цивільного кодексу визначає, що за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму. Тобто застосовуючи категорію «продаж» до творів образотворчого мистецтва мова може йти лише про відчуження матеріальної форми втілення такого твору. Таким чином, у випадку створення твору образотворчого мистецтва за оплатним договором про створення за замовленням та переходу матеріального носія такого результату творчої діяльності до замовника, за автором зберігається право слідування. На сьогодні законодавство не містить імперативної умови оплатності договорів про створення за замовленням і використання об'єкта інтелектуальної власності, що дає підстави для висновку про можливість укладення їх без виплати винагороди, в той же час необхідно враховувати положення ч. 3 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» відповідно до якої, якщо майнові права на твір переходять до замовника, то автор має право на винагороду.

Варто зазначити, що право слідування, яке закріплено законодавством багатьох країн, має на меті захист саме майнових інтересів авторів творів образотворчого мистецтва, та інших творів визначених законодавством, які на початку свого творчого шляху можуть відчужити свій твір за багато нижчою ціною. На сьогодні право слідування зазнало певних змін, що пов'язано з євроінтеграційними процесами. Якщо раніше вже не діючий закон України «Про авторське право

і суміжні права» встановлював єдиний відсоток для виплати автору за таке право, а саме 5%, то сучасний Закон встановлює градацію винагороди в залежності від ціни наступного продажу, що відповідає також нормам європейського законодавства. Також зазначимо, що Бернська конвенція дозволяє кожній країні самостійно визначати порядок збору і розміри сум, що застосовуються до права слідування.

Окрім прав, які залишаються за автором або переходять до замовника, окремо необхідно звернути увагу на обов'язок встановлений ч. 2 ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права», а саме власникові матеріального об'єкта, в якому втілено оригінал твору образотворчого мистецтва, не дозволяється руйнувати цей об'єкт без попереднього пропонування його авторові твору за ціну, що не перевищує вартості матеріалів, витрачених на його створення. Якщо збереження об'єкта, в якому втілено оригінал твору, є неможливим, власник матеріального об'єкта, в якому виражено оригінал твору, повинен дозволити авторові зробити копію твору у відповідній формі. Даний обов'язок хоча і законодавчо закріплений, однак механізм його реалізації на сьогодні не врегульований.

Висновки. Твори образотворчого мистецтва є особливими об'єктами договорів про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності, щодо розподілу прав на які закріплено ряд спеціальних положень в національному законодавстві, а саме що стосується приналежності майнових прав, права слідування, права доступу до твору образотворчого мистецтва, а також обов'язків власника матеріального втілення творчого задуму автора. Коло прав, що залишаються за автором твору образотворчого мистецтва, у випадку його створення за замовленням не обмежується лише правами визначеними ст. 11–12 закону України «Про авторське право і суміжні права». Крім того, навіть у випадку переходу майнових прав до замовника, якщо таке положення передбачено договором, за автором зберігаються, окрім класичних особистих немайнових прав, також право слідування, що є невідчужуваним правом автора.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20/conv#n7> (дата звернення 14.02.2025)
2. Цивільний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n5234> (дата звернення 14.02.2025)
3. І. Якубівський Договірні відносини зі створення за замовленням об'єктів інтелектуальної власності. Підприємництво, господарство і право. № 7/2016. С. 31–35.
4. Б.М. Криволапов. Особливості захисту авторських прав на твори образотворчого мистецтва. Аналітично-порівняльне правознавство. Вип.3, 2021. С. 47–51.
5. Глогов С. Право автора в. право власника в контексті права доступу. *Право України*. №2, 2023. С. 144–159.
6. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення 16.02.2025)